

Д.С. Жақан

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Фольклортану бөлімі.
Алматы қаласы, Қазақстан
E-mail: zhaxan24@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4200-879

ЕСМАҒАМБЕТ ЫСМАЙЫЛОВ ЖӘНЕ ФОЛЬКЛОР

Түйіндеме. Бұл мақалада Есмағамбет Исмаиловтың фольклорлы зерттеулері ғылыми тұрғыдан жаңадан зерттелді. Зерттеушінің «Батырлық жырдың дәстүрі мен мекені туралы» дейтін мақаласында фольклордағы «тұтастану» құбылысының заңдылықтарын ғылыми зердемен түйсіне білгені байқалады. Өйткені ғалым Нұрпейіс Байғанин шығармашылығын талдай отырып, Қазақстанның түстікБатыс аймақтарында, яғни Арал, Каспий теңізінің аралығы мен Ақтөбе жайық бойларында батырлар жырын үнемі дамытып, байытып жырлап келгендігін, Қашаған, Нұрым, Ығылман Нұрпейісов, Айса, Мұрын, Нұрпейіс арқылы ұлғайып, тұтастыққа қарай дамығандығын, бұлайша жыршылықтың белгілі бір территориялық тұтастықта дамуы орыс халықтарында да болғандығына мысалдар келтіреді. Мұның тарихи себептерін елдің басынан өткерген тарихи оқиғалармен байланыстырады.

Кілт сөздер: тұжырым, зерттеу, нәтиже, пікір, диссертация, жанр, дәуір, сюжет, аңыз.

Кіріспе. Есмағамбет Самұратұлы Ысмайылов қазақ көркем сөз өнерінің сан саласында еңбек ете жүріп, қазақ фольклорының өзекті тақырыптары жөнінде де ой қозғап, ғылыми тұжырымдар жасаған. Халық шығармашылығының ел тари-ымен тамырластығын танып, фольклорлық жанрлардың түр, көркемдік жағынан өсіп, жетіле беретіндігін ғылыми дәйектілікпен баяндап берген. Мәтін мәселесіне мән берген ғалым халықтың қымбат қазынасын жинау, жариялау, зерттеу, насихаттау бағытында да зор еңбек сіңірген. Зерттеуші әсіресе қазақ фольклорының эпикалық жанрларына баса көңіл аударды. Оның қазақ фольклоры туралы алғашқы зерттеулері 1935 жылы «Қазақ әдебиеті» газетінде жариялана бастайды. Е.Ысмайылов 1943 жылы «XX ғасырдың басындағы қазақтың демократиялық әдебиеті» деген тақырыпта кандидаттық, 1957 жылы «Қазіргі ақындардың шығармашылығындағы ұлттық дәстүр» деген тақырыпта («Ақындар» монографиясының негізінде) докторлық диссертация қорғаған. Зерттеушінің Қалижан Бекхожинмен бірігіп, 1941 жылы Кенесары, Наурызбай және олардың батырлары жайындағы жыр-дастандар мен аңыз-әңгімелер жинағын (көлемі 30 баспа табақ). (ОҒК, № 1328– бума) баспаға әзірлегендігі, алғы сөзі мен түсініктемесін жазғандығы, бұның ғалымның саяси қуғындалуына себеп болғаны белгілі. Ғалым отызыншы жылдардың ортасында қазақ ертегілерін жинау, жариялау және зерттеуді көздеп, тақырып бойынша жүйелеп бірнеше том етіп шығаруды мақсат етіп, 95 ертегіні іріктеп алып 7 бөлімге жіктеп, алғашқы томын баспаға әзірлеген. Өзіне дейінгі бұл мәселенің қарастырылу жағдайларымен кеңінен таныс ғалым өзіндік жол табуға тырысқан. «Қазақ ертегілері туралы» деп аталған көлемі екі баспа табаққа жуық жинақтың алғы сөзінде ертегілердің шығу тегіне, даму жолына тоқталып, ертегілерлердің қоғам дамуының айнасы, өмір-тіршілік сәулесі, арман-қиял желісі екендігін дәлелдейді. Мұндағы

ғалымның ертегінің типологиялық сипаты жөніндегі пікірлерінің ғылыми мәні аса бағалы (Қазақ фольклорының типологиясы, 1979: 7-17).

«Қазақ ертегілері басқа Күнбатыс, Күншығыс елдерінің ертегілерінен ерекше бөлек деп қараймыз. Әр елдегі ертегілердің сарыны бір. Мазмұн, құрылысы жақтарынан, қызықтығы жақтарының бір-біріне ұқсас келіп отырады» – деп тұжырымдап, мұндай ұқсастық, тамырластықтардың екі түрлі жағдайын түсіндіреді. Біріншіден, көрші халықтардан немесе діни, мәдени қатынасы бар елдерден ауысқан ортақ сюжеттер. Мәселен, «Мың бір түн», «Қорқыт» аңыздарының тараған сюжеттерді былай қойғанда, қазақ халқының төл туындысы болып, сіңіп кеткен Қожанәсір, Алдаркөсе, Тазша, Шығайбай атына байланысты ертегілер басқа халықтарда да кездеседі. Бірақ, бұлардың көпшілігін белгілі бір халықтың атына телудің қажеті жоқ. Өйткені мұндай ертегілер әр халықта сол елдің ұғым-түсінігіне сәйкес әр түрлі өзгерістермен айтылады. Сондықтан, оларды сол халықтың төл ертегісі деп қарау керек. Екіншіден, халықтардың өзінің даму тарихында бір-біріне ұқсас қоғамдық формацияның не толық, не жартылай дәуірін бастан кешеді. Өмір-тіршілік, болмыс ұқсастығы ой-сана, түсінік-түйсік орайластығына әкеп соғады». Ғалымның фольклордың типологиясы жайындағы ғылыми тұжырымдарының құндылығы күні бүгінге дейін маңызын жойған жоқ.

Әдіс. Осыдан барып халық қиялынан туатын ұқсас сюжетті ертегілер келіп шығады. Мұндай жағдай ауыз әдебиетінің ұсақ жанрларында, мысалы, мақал-мәтелдерде, тұрмыс-салт жырларында да бар. Міне, осы себептер дүние жүзі халықтарының ертегілерін бір-бірімен жақындастыра түседі. Алайда, әр халықтың басқа ешбір жерде қайталанбайтын, өзіне тән сюжетті, көркемдік дербестігі бар ертегілері де мол» – дейтін пікірлері арқылы тарихи-генетикалық, тарихи-типологиялық ұқсастықтардың себебін сол кезеңде-ақ бағдарлай алған. Демек, сол тұста ертегі немесе басқа да фольклорлық жанрлардың әуелі бір елде пайда болып, басқаға тараған дейтін пікірдің жаңсақтығын дәлелдейтін ғылыми пікір болғаны белгілі.

Алайда ғалымның қазіргі заманғы фольклордың типологиясы жайлы ғылыми ойлардың негізін дұрыс түсіне білгендігі көрінеді. Мысалы бұл мәселе қазір жан-жақты тараптан тексерілген.

Түркі халықтарының мұраларының тым тереңнен бастау алатындығын қырым-татар фольклорын жан-жақты зерттеген ғалым Ф.Сеферова да тереңдетей түседі. «...сходство мотивов крымскотатарского, казахского, узбкского, киргизского народов свидетельствует о том, что корни заимствования лежат в глубине веков – они тесно связаны с историческим и ультурным развитием народов» (Сеферова, 2018: 33 с) .

Жинақтың алғы сөзінде ертегілердің жіктелуі, берілу тәртібі, бөлімдерге бөлінуінде тақырыптық жағы негіз етіп алынғандығын ескертеді. Алғашында қазақ ертегілерін тақырып өрісі жағынан он екі түрге, түрі (формасы) жағынан төртке: 1. Қиял-фантазиясы басым, миф сарынды ертегі; 2. Нақты болмысты, шындық тұрмысты сол қалпында көрсетуге бейім ертекттер; 3. Күлдіргі ертекттер; 4. Өтірік ертекттер – деп бөледі. Бұлайша жіктеу қазіргі ғылыми көзқарас тұрғысынан қарапайым көрінгенмен, ертегіні ішкі жанрлық жіктеудің алғашқы тәжірибесі ретінде бағалы. Кейін келе ғалым қазақ ертегілерінің шығу, даму барысын, типологиялық ұқсастықтарын, халықтық идеясын, образдар жүйесін, сюжеттік, композициялық жақындығын, көркемдік ерекшеліктерін жан-жақты қамтып, нақты мысалдармен дәлелдеген пікірлерін білдірген. Алайда ғалым жоспарлаған «Қазақ ертегілерінің» бірінші томы да, оған алғы сөз ретінде жазылған Е.С.Ысмайыловтың көлемді зерттеу мақаласы да қолжазба күйінде қалып, ертегілерді жүйелеп, жариялау ниеті көп жыл өткеннен кейін 1957-1964 жылдары жарияланған «Қазақ ертегілерінің» үш томдығында ғана жүзеге асқан. Мұнда зерттеуші М.О. Әуезовпен бірігіп көлемді кіріспе сөз жазып, қазақ ертегілерін бұрынғыдай төртке емес, үшке бөледі. Бұлайша жіктеудің мәнісін бы-лайша тұжырымдайды: «Шыншыл ертегілер өзара үш түрге бөлінеді: а) салт ертегілер; б) күлдіргі ертегілер; в) аңыз ертегілер... Қиял-ғажайып ертегілердің екі түрлі айқын саласы бар. Біреуі қазақ ескілігінен келе жатқан өз

тумасы. Екінші түрі неше алуан жырлар мен әлденеше елдерді аралап кеткен келгін ертегілер (Қазақ ертегілері, 1957: 3-5). Зерттеушілер қиял-ғажайып ертегілеріндегі ғажайып образдар мен сиқырлы заттардың және түрлі сюжеттердің ұқсастығы арқылы әртүрлі халықтардың арасындағы ортақ дәстүр жөнінде тұспалдар тұжырымдаған. (Қасқабасов, 1979:15) Е.Ысмайылов қазақтың батырлық жырлары мен тарихи жырларына да баса мән беріп, тыңғылықты зерттеген, құнды пікірлер тұжырымдаған. Алғашқы жариялаған «Шора батыр туралы» мақаласынан кейін, 1939 жылы «Батырлар жыры туралы» деген іргелі зерттеуінде ғалым тарихи жырды батырлық эпос санатында қарастырған (ОҒК,131-б). Жарық көрмеген бұл еңбегінде ғалым қазақтың батырлар жырын 4 топқа бөліп, батырлар жырын дәуірлей отырып, ХҮІІ-ХҮІІІ ғасырлардағы қазақ-қалмақ арасының қарым-қатынасына байланысты туған батырлар жыры деп Есім хан, Қабанбай, Олжабай, Бөгенбай, Арқалық, Алатай, Қаратай, т.б. туралы шығармаларды айтады. Осы қатарға ғалым ХІХ ғасырдағы қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалысына байланысты туған батырлар жыры ретінде Сырым, Исатай, Махамбет, Бекет, Жанқожа, Досан, Сұраншы, Сыпатай т.б. жайындағы жырларды енгізеді. Ал енді кейінгі жазған еңбегінде Е.Ысмайылов тарихи жырды жеке жанр ретінде қарастырып, оның жанрлық ерекшелігін анықтайды және ол шығармаларды хронологиялық прин-циппен саралайды.Е.Ысмайылов, тарихи жырларға ерекше көңіл бөліп, ХVІІІ-ХІХ ғасырлардағы жаугершілік заманда туған, халықтың сыртқы жауларға қарсы сезімдерін суреттейтін «Тарихи жырлар» атты монографиялық зерттеуінде тарихи жырлардың жанрлық ерекшелігін анықтап, тарихи оқиғаны немесе кейіпкерді нақты фактілер негізінде суреттейтіндігі оның басқа эпостық жанрлардан ажырататын белгісі екендігін алғаш айқындаған Шоқанның (Уәлиханов,1985: 89-11) ойын тереңдете түскен.Сондай-ақ ғалым мұндай жырлардың нақты деректерден, оқиғалардан алшақтап кететін жағдайларын ақынның шығармашылық қиялына, көздеген идеялық мақсатына байланысты қарастырып, тарихи жырдың көркемдік сипаты жөнінде пікір тұжырымдайды.

Е.Ысмайылов 60-жылдардың ортасында да бұл тақырыпқа қайта оралып,тарихи жырдың жеке жанр ретіндегі ерекшелігін анықтап, бұл шығармаларды хронологиялық принциппен саралаған. Отаршылдық қысымға қарсылықтың күшейіп, тарихи оқиғалардың кең өріс алған ХІХ-ХХ кезеңіндегі дәуірдің ерекшелігін сезген. Е.Ысмайылов, әсіресе, ХХ ғасырдың бас кезіндегі тарихи фольклорлық шығармаларды қазақ ғалымдарының ішінде алғаш зерттеушілерінің бірі болды. Алайда ғалымның 1939 жылы «Аманкелді халық әдебиетінде» (Исмаилов, 1967: 189) атты мақаласында да, 1940 жылы шығарып кіріспе сөзін жазған «1916 жыл» деген жинақта да (Исмаилов,1960,14) талдау нысанына алған шығармаларды идеялық және тақырыптық жағынан тереңдей қарастырып, жанрлық мәселелеріне тереңдеп бармады. Бірақ бұл мәселеге көп ұзамай қайта оралып. жазған зерттеулерінде «жанрлық мәселелерді алғы кезекке шығарды».(Әуезов, 2001:26). Яғни, С.А.Қасқабасов пікірімен түйіндесек: «Ол 1916 жылғы көтеріліс туралы шығармаларда жанрлық біркелкіліктің жоқтығын анықтады. Мұнда үлкен эпикалық жыр да (көбінесе дастан деп атайды), тұрмыс-салт жырлары да (қоштасу, көңіл айтып жұбату, жоқтау), сәлем хат пен толғау өлеңдерінің де ұшырасатынын айтады. Автор бұл жанрлардың көтерілістің әр кезеңіне сәйкес туып отырғанын байқаған. Мысалы, көтерілістің бірінші кезеңін суреттейтін шығармалар көбінесе толғау түрінде болып келеді. Екінші кезең ұрыс, шайқас кезін көрсететін ерлік жырларды туғызған. Үшінші кезеңде көтерілістің жеңілуіне байланысты қайғылы, мұң-шер өлеңдері басым. Ал эпикалық үлкен шығармалардың туа бастауы кейінірек, көтеріліс басылып, арада біраз уақыт өткен соң шыққанын Е.Ысмайылов орынды атап көрсеткен» (Қасқабасов,1979. 113 с] Ғалым өмір сүрген дәуірдің идеологиясы ұлттық құндылықтарға қырын қарағаны белгілі. Мәселен, Қазақстан Орталық комитеті 1947 жылы 21 қаңтардағы «Қазақ КСР Ғылым академиясының Тіл және әдебиет институты жұмысындағы өрескел саяси қателіктер туралы» қаулы қабылдап, онда Кенесары бастаған көтерілісті

дәріптеген жырлар мансұқталғаны белгілі. Соған байланысты Есмағамбет Ысмайыловқа да орынсыз айыптар тағылған (Қаскабасов, 2008:114).

Ғалым қазақ халқының рухани өміріндегі ақын, өлеңші, жыршы, жырау, әнші, ақын, сал-сері типтерінің жігін ажыратып, олардың атқаратын қызметі мен ерекшелігіне ғылыми тұрғыдан алғаш рет терең талдау жасады. Бұл мәселе кейін қазақ фольклорында арнайы зерттелді. (Керім,1991:14)

Талдау. Ақпа ақындық жайында Ш.Уәлиханов, М.Әуезов пікірлерін тілге тиек ете отырып, ақындық талант пен қоса іздену, төселудің орны жоғары екендігін тұжырымдайды. Ғалым пікірінше: «Суырып салып өлең айтатын ақындавр қандай жағдайда, қандай тақырыпқа болсын іркілместен көсіліп, жырлап кету үшін өмірді, халықтың бұрын-соңды тарихи тіршілігін терең, мол білуге тиіс. Өмірді аз білетін ой-өрісі тар ақын, таланты қанша зор болса да айтыс үстінде, суырыпсалма өлең айтуда сүрінеді, ұтылады, бір сілтеуі, бір серпілуі кем соғып отырады» (Ысмайылов, 1968: 165).

Ғалымның суырып салмалық ақындық өнердегі маңызды фактор ақынның қобызда немесе домбырада ойнай білу шеберлігінің міндеттілігі мен маңыздылығы жайлы пікірінің мәні терең. «Ақын-жыршы өлең шығарып айтқан ең жауапты мезгілінде сыртқы дүниеде тыңдаушы көпшіліктің құрмет, қошеметінен демеу көрсе, өзінің ішкі жан дүниесінде домбырасы мен ән-күйінен күш алады. Домбыра, қобыз, гармон оған ойналып айтылатын ән-күйінен қуат алады. Олар ақын өлеңін ажарлай түседі, мазмұн, ойын өткірлейді, көркемдік қуатын, тыңдаушыларға беретін әсерін күшейтеді» (Ысмайылов, 1968: 35) Ақындық өнердің әр түрлі дәуір талаптарына сай өзгеріп отыратындығы жайында да ғалым терең ойлар тұжырымдаған. Айтыс өнерінің бастау арнасы қайым айтыстан бастап, оның түре, сүре айтыстарына күрделену жолын талдау арқылы ақын талантының ұшталып, күрделену жолдарын зерделейді. Ал жырау, жыршы, өлеңші, сал, сері ұғымдарының ара-жігін ажыратып, шығармашылық ерекшеліктері жөніндегі терең ғылыми түйіндерінде Н.И.Ильминскийдің, В.В.Радловтың, М.Будаговтың пікірлерін келтіре отырып, жыраудың тамыр-тегін көне рим, грек жұртындағы жрецтің қызметімен деңгейлес деп ой қорытады. Қазақтың жыраулық өнері жайлы біржақты көзқарастарға келіспей, өмірдің ұсақ мәселесінен биік тұрған өткен дәуір мен келешек жайлы, жалпы адамзаттық ойларды қамтитын меңзеу, тұспал мағынасындағы толғау сөздеріне талдау жасайды. Кейде өзі де жаңсақтыққа ұрынады. Сыпыра жырау, Бұқар жырау жайында айта келіп, жыраулық пен жыршылықты қатар ұстанған тұлғалардан Марабай, Мергенбай, Мұрындарды атап, соңғы өкілдерінің бірі ретінде Нұрпейіс шығармашылығын талдаған. Және жыраулық өнердің соңы жыршылық, әншілікпен қабысып жататындығы, жыраулық өнердің ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан дәстүрлі жалғастығы жайында ой түйіндейді. Зерттеуші тұжырымдарындағы бұл құнды ойлар бүгінде түркі халықтарының, әсіресе қырғыздың жыршылық өнерімен қабыстырыла зерттелу үстінде. (Saken, 2018:249).

Ғалым таза жыршы мен ақындығы бар жыршының ай-ырмасын ашып көрсету үшін Нұрпейіс Байғанин мен Айса Байтабынов шығармашылығын салыстырып, Нұрпейісте ақпа ақындық болғандықтан бұрынғы естігенін жаңғыртып жырлағандығын, Айса қарт жыраулардан естігенін бұлжытпай жеткізетін дәстүрді ұстанғандығын алғаш рет ғылыми тұрғыдан тұжырымдаған. Ең ірі жыршы, жырау Мұрын жөнінде «... желілі көлемді батырлар жырын ұзақ уақыт бойы талмай, жалықпай жырлайды. Және бұрын-соңғы қазақтың ақын- жыршы, жырауларының ішінде теңіздей ең мол жырды айтатын осы Мұрын ғана. Бұл жағынан оны халық жырау деп орынды атаған» –деп баға берген (Ысмайылов,1968, 49)

Қазақ өміріндегі барлық рәсімдердің ойын-сауықтың өткізілуіндегі өлең рөлінің маңыздылығын айта келіп ғалым өлеңші тұлғасына да анықтама береді. Яғни қазақ ұғымындағы өнерпаз атанған тұлғалардың әрқайсының өз орны болғандығы жайында жан-жақты тұжырым тиянақтаған. Ғалым ақындық өнердің даму жетілу жолдарын да алғаш рет ғылыми тұрғыдан негіздейді. Ақындардың бойындағы көптен ерек өнердің пайда болуы жөнінде ақындардың өзінде де әртүрлі көзқарастар бар. Олардың бірқатары

ақындықты киелі, әруақты, бір жат сырлы қасиет деп есептейді. Осыған байланысты Есмайылов ақындықтың түп-тамырын шаманизм, бақсылық Ә.Марғұланның (Марғұлан, 1985: 27), Г.Н.Потаниннің /Потанин, 1883) пікірлеріне сүйене отырып, ақындықты киелілігі жайындағы ұғым түркі халықтарына ортақ деп есептейді «Қазақ дәстүрінде ақындар жас кезінде қарт ақынға ақындық өнерін сынатып бата беруін өтінеді, қарт ақын бала ақынды өлең арқылы сынға салып, көңілі толыса бата береді. Мұнан соң ақын қанаттанып ақындық өнері қанат жая бастайды. Мәселен Жамбыл өмір бойына Сүйінбайды пір тұтып өткен. Үлкен ақын жас ақынның қапылыста қалай сөз табатындығына мән берген, әдейі намысын жанрлық сөздер айтып қамшылаған. Соған төтеп беріп, қаймықпаған адамды ғана ақын деп есептеп, батасын берген. Тұқымында ақындық болған күнде де қажырлы еңбек пен құмарлықпен берілгенде ғана ақын талантына жол ашылады» - дейді. Сонымен ғалым ақын болып қалыптасу үшін үш түрлі өсу сатысы бар дейді. Алдымен, әуелгі сатыда жас ақын жан-жағына еліктеп, бұрыннан бар нәрселерді меңгереді, әуестену, құмартуы өз басынан асып халыққа таныла бастайды. Екінші сатыдағы үйрену дәуірі – белгілі ақынның алдын көру, өзін смынға салудан басталады. Үшінші сатыдағы үйрену дәуірі – ақынның дербес ірі айтысқа араласқан кезінде басталады. Әуелі жеңіл-желпі айтысқа қатысады, сонан соң атақты ақындармен ашық сөз сайысына түсіп, ақындық, білімпаздығы мен кісілігі сыналады. «Суырыпсалмалық /импровизациялық/ өнердің дамып жетілетін майданы – ақындардың өзара айтысы. Ай-тыста ақынның тапқырлық өнері де, ақындық шеберлігі де, білімділігі, ой-өрісінің тереңдігі де байқалып, жұршылық сынынан өтеді» (Есмайылов,1968:32). Ал «тарихи кезеңнің, өз заманының күрделі оқиғаларын, даңқты адамдарын желілі жыр /дастан/ дәрежесіне көтеріп түйіндеп жырлау – бұл ақынның кемеліне келу, творчестволық гүлдену дәуірі» (Есмайылов,1968:35). Ғалымның бұл еңбегінде ел ішіндегі көпке танылуды мақсат етпей-ақ, естігенін мезгілінде жазып алып жатпаған немесе жатқа білетіндерін ешкімге жаздырмай, өздері қағазға түсіретін адамдар жайлы, шешендік, әңгімешілдік жайлы, ертекті тұлғасы жайлы тың ойлар тұжырымдалған. Сондай-ақ әнші ақындардың ерекшелігін, өзіндік сипатын ғылыми жағынан саралап қана қоймай, олардың ірі өкілдері Біржан сал, Үкілі Ыбырай, Ақан сері туралы, олардың ақындық, сазгерлік, әншілік өнері жайында толымды, толғамды тұжырымдар түйіндейді. Қазақтың ақындық өнерінің жаңа мазмұнда түрленген түрі ретінде сал-серілер шығармашылығының болмысын да алғаш терең бағдарлаған зерттеуші. Сал мен серінің өзара айырмасы қандай деген мәселенің басын ашып көрсетеді. Олардың шығармашылығының ішкі мазмұны мен сыртқы формасы, жүрісі, тұрысы мен киім-киісі тәтпіштей талданған. Бұларға тән ортақ заңдылық ақындық пен қатар әншілік өнерді меңгеру екендігін айқындаған. Есмағамбет Есмайылов – қазақ мәдениетінің барлық саласына көңіл ау-дарып, ұлттық академиямыздың қалыптасуына, қоғамдық ғылымдардың дамуына, фольклортану саласында кадр дайындауда ерекше еңбек сіңірген қайраткер. Ғалым жаратылысынан дарынды жандардың жас ерекшелігі жайында да орынды пікір тұжырымдаған.

Қорытынды. Е.Есмайылов қазақ фольклоры жанрларының даму заңдылықтарын ғана зерттеп қоймай, фольклор мен ауыз әдебиетіндегі дәстүр жалғастығы жайлы да ой-тұжырымдар түйіндеген ғалым. Оның XX ғасырдағы Жамбыл бастаған халық ақындары шығармашылығына, соның ішінде жыр алыбы – Жамбылдың ақындық өнерін тереңдей қарастыруы осының айғағы. Ол Жамбыл жырлаған «Сұраншы батыр» туралы мақаласын 1938 жылы жазып, жариялайды. Жамбыл шығармашылығын халықтың дәстүрлі ақындық өнерінің даму тарихымен өзектес алып қарастырады. Жамбылдың ең алғашқы ақындық жолындағы сыншылдық сарынын, айтыскерлік ерекшелігімен, заман сипаты жайындағы талдауларында Сүйінбай, Шөже ақындардың шығармашылығы жөнінде де ойлар тұжырымдаған (Қазақ Фольклортану ғылымының тарихы,2017:254). Әсіресе ақындардың айтыстағы өсу жолдары алғашқы жеңіл-желпі сөз қағысудан ел атынан сөз айтатын арқалы ақын дәрежесіне дейін көтерілу жолдарын нақтылы мысалдар негізінде жан-жақты көрсеткен. Жеке бас немесе жеке ру қамы емес, жалпы жұрттың көкейіндегі ерлік, елдік

мәселелерді ту ету Жамбылдың айтыстарының негізі болғандығы Жамбылдың Сарбаспен, Құлмамбетпен, Досмағамбетпен айтыстары арқылы дәлелденген.

Ұлттық құндылықтардың мәртебесі үшін тартыстардың бел ортасында саясаттан тартынбай пікір айту кез келгеннің қолынан келе бермейтін іс. Қазақ әдебиетінің ерте дәуірі туралы Бейсембай Кенжебаевтың батыл тұжырымын ең алғаш қолдағанда ғалым осы Есмағамбет Ысмайылов болған.

Қорыта келгенде, Е.Ысмайыловтың фольклортану ғылымындағы елеулі еңбегі жаңа ғылыми талаптар негізінде терең жан-жақты қарастыруды қажет ететін күрделі мәселе.

Д. Жакан

Института литературы и искусства им. М.О.Ауэзова,
г. Алматы, Казахстан
E-mail: zhaxan24@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-4200-879

Резюме. В данной статье фольклорные исследования Есмагамбета Исмаилова будут изучаться по новому исследуются с научной точки зрения. Статья исследователя под названием «Традиция и традиция патриотической поэзии» показывает, что в фольклоре феномен «целостного» феномена хорошо известен. Когда ученый Нурпеис Байганин проанализировал литературную критику, Кайрат Нурым, Доган Нурпеисов, Айша, Мурун, Нурпеис и Кайрат, которые постоянно оживляли и обогащали героев Казахстана в Арктике, Каспийском море и Актобе, что развитие такой бедности в определенной территориальной целостности наблюдалось и у русского народа.

Ключевые слова: концепция, исследование, результат, отзыв, диссертация, жанр, поколение, сюжет, миф.

D. Zhakan

M.O. Auevov Institute of Literature and Art
Almaty, Kazakhstan
E-mail: zhaxan24@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-4200-879

Abstract. In this article, folklore studies by Esmagambet Ismailov will be explored from a new scientific aspect. An article by a researcher titled “The Tradition and Tradition of Patriotic Poetry” shows that the phenomenon of the “holistic” phenomenon is well known in folklore. When scientist Nurpeis Bayganin analyzed literary criticism, Kairat Nurym, Dogan Nurpeisov, Aisha, Murun, Nurpeis and Kairat, who constantly revitalized and enriched the heroes of Kazakhstan in the Arctic, Caspian Sea and Aktobe, the development of such poverty in a certain territorial integrity was observed in the Russian people .

Key words: concept, research, result, review, dissertation, genre, generation, plot, myth.

Information about authors:

Д.С. Жакан, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Фольклортану бөлімі. Алматы қаласы, Қазақстан. E-mail: zhaxan24@mail.ru. ORCID ID: 0000-0002-4200-879

ӘДЕБИЕТ

- [1] Әуезов М.О. Әдебиет тарихы // Мұхтар Әуезов. Шығармаларының елу томдық толық жинағы. 4-том. Зерттеулер, оқулықтар, әдеби нұсқалар. 1924-1930. (2001) Алматы: Жібек жолы.
- [2] Валиханов Ч.Ч. (1985). Собрание сочинений в пяти томах (1984-1985). Том IV. – Алматы: Ғылым .
- [3] Г.Н.Потанин (1881 – 1883). Потанин Г.Н. Очерки Северо-Западной Монголии. – Спб.,
- [4] Исмаилов Е. В.(1967). В поисках нового. – Алма-Ата: Ғылым.
- [5] Исмаилов Е.(1960). Заслуженный труд 1916 года // История казахской литературы. 1-книга – Алматы: Ғылым.
- [6] Керимов Ш.(1991). Өнші-ақындар поэзиясындағы дәстүр мен даралық мәселесі. — Алматы, Ұлағат. крымскотатарской филологии, истории и культуры. Симферополь: [7] [7] Қазақ ертегілері.Үш томдық. 1 том.(1957). Алматы: Қаз.мем. көркем. баспасы.

- [8] Қазақ фольклортану ғылымының тарихы: ХҮІІІ-ХХІ басы. (2017). Алматы: Service Press.
- [9] Қазақ фольклорының типологиясы (1979) – Алматы: Ғылым.
- [10] Қасқабасов С. (2008). Тарихи жыр. Қазақ әдебиетінің он томдығы. 1 том. Фольклорлық кезең. Алматы: ҚазАқпарат.
- [11] Қасқабасов С. Тарихи жырлардың зерттелуі мен жанрлық сипаты // Қазақ тарихи жырларының мәселелері. – Алматы: «Ғылым», 1979.
- [12] Марғұлан Ә. (1985). Ежелгі-жыр аңыздар. Алматы: Ғылым. Научная издания. №5. ОҒК, 131-бума Орталық ғылыми кітапхананың қолжазба қоры.
- [13] Сеферова Ф. (2018) Сравнительно –типологическое исследование эпических сказаний(дестанов) тюркоязычных народов. Вопросы
- [14] Saken Seilbek.(2018). Mythological aspects of the kyrgyzs' ethnographic way of life in the historical epos «Manas» UNIVERSIDAD DEL ZULIA Revista de Ciencias Humanas y Sociales Año 34, N° 85, 2018. 649 бет Opción, Año 33, No. 85 (2018): 632-651651 ISSN 10605-6311587/ISSNe: 2477-9385
- [15] Ысмайылов, Е. Әдебиет жайлы ойлар: Ақындық өнер мен ақындар туралы(1968). – Алматы: Жазушы.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Валиханов Ч.Ч. (1985). Собрание сочинений в пяти томах (1984-1985). Том IV. – Алматы: Ғылым .
- [2] Г.Н.Потанин (1881 – 1883). Очерки Северо-Западной Монголии. – Спб.,
- [3] Исмаилов Е. В.(1967). В поисках нового. – Алма-Ата: Ғылым.
- [4] Исмаилов Е.(1960). Заслуженный труд 1916 года // История казахской литературы. 1-книга – Алматы: Ғылым.
- [5] Исмаилов, Э.(1968). Мысли о литературе: о поэтическом искусстве и поэтах. – Алматы: Жазушы.
- [6] История казахской фольклорной науки: начало XIII-XXI вв. (2017). Алматы: Service Press.
- [7] Казахские сказки. Три тома. Каз.гос. Ст. Художественное издание. Алматы. 1957-64
- Каскабасов С. изучение и жанровая характеристика исторических эпох // проблемы казахских исторических эпох. - Алматы: «Наука», 1979
- [8] Каскабасов С.(2007). Исторические стихи // История казахской литературы. Фольклорный период. Том 1 – Алматы: QAZajparat.
- [9] М.О.Ауэзова история литературы // Мухтар Ауэзов. Полнометражный сборник произведений. Том 4. Исследования, учебники, литературные варианты. 1924-1930.М(2001): Шелковый путь
- [10] Марғұлан А. (1985). Древние-жыр легенды. Алматы:Наука.
- [11] Сеферова Ф. (2018) Сравнительно –типологическое исследование эпических сказаний(дестанов) тюркоязычных народов. Вопросы крымскотатарской филологии, истории и культуры. Симферополь ,2018 .Научная издания. №5.
- [12] Saken Seilbek.(2018). Мифологические аспекты kyrgyzs' этнографического образа жизни в исторической Повторной перспективе эпос "Manas Universidad DEL Zulia de Ciencias Humanas y Sociales Año 34, N° 85, 2018. 649 бет Opción, Año 33, Номер 85 (2018) : 632-651651 Issn 10605-6311587/ISSNe: 2477-938
- [13] Типология казахского фольклора (1979) - Алматы: Наука. Фонд рукописи Центральной научной библиотеки. ЦНБ, 131-папка
- [14] Ш. Керимов(1991). Проблемы традиции и индивидуальности в поэзии певцов-поэтов. — Алматы, Улағат.

REFERENCES

- [1] Background of the Foundation Central Scientific Library. CSL, pc 131
- [2] History of Auezov M.O. Historical / Mukhtar Auezov. Complete composite production. Volume 4: Studies, manuals, literary variants. 1924-1930. (2001): Silky way
- [3] Ismailov (1960). Honorable work in 1916 // The Istoriya kazakh liturgy. 1st book - Almaty: Science.
- [4] Ismailov, E. Literature Thoughts: Poetic Art and Poets (1968). - Almaty: Writer.
- [4] Istoriya Kazakh folklore science: beginning XIII-XXI вв. (2017) .Almaty: Service Press.
- [6] Kaskabasov S. (2007). Historical Stories // The Istoriya Kazakh Literature. Folklore period. Tom 1 - Almaty: GAZajparat.
- [7] Kaskabasov S. Studying and genre nature of historical psalms // Problems of Kazakh historical lyric. - Almaty: "Science", 1979.
- [8]MKerimov Sh. (1991). Tradition and poetry poetry is a problem of personality. – Almaty
- [9] Margulan (1985). The ancient legend. Almaty: The science.
- [10] Potanin G.N. (1881-1883). Potanin GN The essay of the North-West Mongolia. - Spb.
- [11] S. Ismailov. B. (1967). In the search for new. - Almaty: Science
- [12] Saken Seilbek.(2018). Mythological aspects of the kyrgyzs' ethnographic way of life in the historical epos «Manas» UNIVERSIDAD DEL ZULIA Revista de Ciencias Humanas y Sociales Año 34, N° 85, 2018. 649 бет Opción, Año 33, No. 85 (2018): 632-651651 ISSN 10605-6311587/ISSNe: 2477-9385
- [13] Seferova F. (2018) The comparative-pit research of epic slangs (deniers) of the Turkic peoples. The question of Crimean Tatar philology, history and culture. Simferopol, 2018. Nonochnost research.№5.
- [14] The fairy-tale fairy-tale. Volume 1 (1957). Almaty: Kaz.Mem. artistic. publishing house.
- [15] Typology of the Kazakh Folklore (1979) - Almaty: Nauka.
- [16]NZh.K.Valikhanov Ch.Ch. (1985). Sobraniye cochidaniy in the fifth volume (1984-1985). Volume IV - Almaty: Science.